

DISTINCTIONES

I. CATEGOREMATICE — SYNCATEGOREMATICE. 1° *Categorematicè* affirmatur aliquid tale esse, quod *actu*, et absolute est tale; e. g., Deus *categorematicè* infinitus dicitur. *Syncategorematicè* aliquid tale dicitur esse, quod *in potentia* est tale; e. g., quantitas mathematica, quippe quae sine ullo termino intelligi potest, *syncategorematicè* infinita dicitur. Quare infinitum *syncategorematicum*, seu *in potentia*, illud nominatur, quod *actu* finitum est, sed tamen numquam in tot partes dividitur, ut aliae superaddi ei non possint. Quod infinitum, cum numquam actu possideat appositiones, quae in eo locum habere possunt, numquam poni poterit *categorematicè* in rerum natura. 2° *Categorematicè* usurpatur vox, quae solum cum verbo *est* orationem et sensum perfectum involvit; ut, Isaias est: *Syncategorematicè*, quae alteri nominativo adnectenda est, ut in orationis compositionem venire possit, ut hic liber est Ioannis ¹.

II. CATEGORICE — TRANSCENDENTALITER. *Categorice* idem valet ac in certo genere entis. Sic homo est in genere substantiae, albitudo in genere qualitatis. Unde suprema rerum genera appellantur *categoriae* ². *Transcendentaliter*, quod de quolibet genere entis praedicatur, puta unum, verum, et bonum, quae, ut s. Thomas ait, « circumeunt omne ens ³ ».

III. CAUSA — PRINCIPIUM. *Principium* est id, a quo aliquid utcumque originem habet, sive cum dependentia, sive non. *Causa* vero est id, a quo aliquid talem originem habet, ut ab ipso proprie producat, proindeque pendeat secundum suum *esse*, vel *feri*. « Hoc nomen principium, ait s. Thomas, ordinem quemdam importat; hoc vero nomen causa importat influxum quemdam ad esse

¹ Vid. etiam *Terminus categorematicus—Syncategorematicus*, litt. T.

² Vid. *Praedicamenta*, litt. P.

³ *Qq. disp., De Virtut.*, q. I, a. 2 ad 8.

causati ¹ ». Quod ex principio oritur, *principiatum*, quod ex causa, *effectus* nuncupatur. Perspicuum est, etsi omnis causa sit etiam principium, tamen, non omne principium esse causam; nam notio principii tantum originem alicuius ab aliquo praesefert; notio vero causae significat etiam propriam productionem illius rei, quae ab ipsa originem habet. Quocirca satis est, ut principium naturam suam *principiato* communicet, quin requiratur, ut haec aliquo modo distinguatur ab ea, qua ipsum gaudet; e contrario, causa exostulat ut eius natura saltem *numero* distinguatur a natura effectus, qui ab ea producit. « Hoc nomen causa videtur importare diversitatem substantiae, et dependentiam alicuius ab altero, quam non importat nomen principium ² ». Hinc *in Divinis* Pater dicitur non quidem causa, sed principium Filii, et Pater, et Filius principium Spiritus Sancti, siquidem non aliud denotatur, nisi ordo originis, quin ulla distinctio naturae, ullaque dependentia includatur. Haec, si stricte loqui velimus. At in rebus creatis quidquid est principium, est etiam causa, et quidquid a principio oritur, idem *effectum* esse oportet, semper enim naturam ac realitatem a principio dependentem, ac proinde saltem *numero* distinctam a natura et realitate ipsius principii mutuatur.

IV. CAUSA—CONDITIO SINE QUA NON. *Conditio sine qua non* est id, quod necessario requiritur ad productionem effectus, cuius tamen existentiae rationem sufficientem non continet, e. g., applicatio flammae ad stupam, et stupae siccitas ad ipsius combustionem. Huiusmodi sunt in Sacramentis nostrae dispositiones ad gratiae susceptionem.

V. CAUSA EXTERNA—CAUSA INTERNA. *Causa interna* dicitur, quae effectum tamquam pars intrinsecus constituit; e. g., anima est causa interna animalis. *Causa externa*, quae est extra effectum, quem producit, e. g., architectus est causa externa domus.

VI. CAUSA FINALIS—EFFICIENS—EXEMPLARIS. Sunt variae species causae externae. *Causa efficiens* est, quae propria actione producit effectum; e. g., sculptor est causa efficiens

¹ *In lib. V Met.*, lect. I.

² I, q. XXXIII, a. 1 ad 1. Quare, « principium in plus est, quam causa. . . . Unde omnis causa est principium, sed non convertitur »; *In lib. I Sent.*, Dist. XXIX, q. 1, a. 1 ad 3.

statuae. *Causa finalis* est id, cuius gratia aliquid fit, v. g., commoda habitatio respectu domus, ac proinde ad effectus productionem concurrat, quia causam efficientem ad agendum movet. *Causa exemplaris* est rei faciendae idea, quam causa efficiens cogitatione sua concipit, et ad cuius similitudinem illam producit, e. g., forma domus construendae in mente architecti; quocirca huius causae influxus consistit tum in eo, quod dirigit causam efficientem ad perficiendum opus, tum in eo quod determinat ipsum opus non quidem per intrinsecam constitutionem, sed per sui imitationem, tum quia est veluti finis agentis, quatenus agens operatur, ut *assequatur similitudinem sui exemplaris* ¹.

VII. CAUSA MATERIALIS—CAUSA FORMALIS. Sunt species causae internae, quia ex ipsis effectus intrinsecus constituitur. Iam *causa materialis* est id, ex quo praeeistente, tamquam ex subiecto *determinabili*, compositum aliquid constituitur; huiusmodi est lignum respectu statuae, siquidem ex ligno praeeistente, tamquam ex parte *determinabili*, statua efficitur; tum id, circa quod versatur potentia activa, cum aliquid efficit, e. g., phantasmata sunt cognitionis intellectricis causa materialis, nam circa ea versatur operatio intellectus agentis; tum denique id, quod in se recipit aliquid ita ut ab ipso perficiatur, atque ad certum compositi genus determinetur, e. g., corpus est causa materialis *in quo* recipitur anima, quae illud corpus vivens constituit. Porro eadem res, si penes diversa consideretur, potest simul habere rationem materialis causae *ex qua, in qua, et circa quam*; constat enim lignum esse materiam, *ex qua* fit statua, *in qua* fit figura, et *circa quam* faber lignarius versatur. *Causa autem formalis* est id, quod materiam determinat, certoque modo perficit; cuiusmodi est anima respectu corporis, vel figura respectu ligni. Ex quibus illud colligitur, quod causa *materialis initiative*, et causa *formalis complete* esse rei constituunt. Ex notione autem *causae materialis*, quam exposuimus, eruitur ipsam latius patere, quam *materiam primam*, nam praeter hanc complectitur etiam *materiam secundam*, subiectum nempe, quod ad perfectiones acciden-

¹ *Contr. Gent.*, lib. III, c. 49.

tales, et artificiosas determinatur. Item notio causae formalis non solum formam substantialem, sed etiam formas accidentales complectitur, siquidem per has etiam *esse* rei ad quosdam modos determinatur ¹.

VIII. CAUSA PRIMA, SECUNDA—PRINCEPS, INSTRUMENTARIA—UNIVOCA, AEQUIVOCA—NECESSARIA, LIBERA—UNIVERSALIS, PARTICULARIS—PHYSICA, MORALIS—ADAEQUATA, INADAEQUATA—PROXIMA, REMOTA—PER SE, PER ACCIDENS. Sunt variae species causae efficientis: *Causa prima* est, quae suam agendi virtutem a nulla alia causa recipit; et est solus Deus; *secunda* est, quae vim operandi a prima mutuatur, cuiusmodi sunt omnes causae creatae.—*Causa princeps* est, quae ex propria virtute effectum producit, v. g., sol lucem. Quocirca « non omnis primaria est causa prima; prima enim sola est, quae nec comparem habet, nec contrarium; primariae autem multae sunt secundum ordinem causarum ²»; *Instrumentaria* autem est, quae effectum producit, prout subditur virtuti causae principalis, v. g., calor in operibus naturae, penicillus in operibus artis.—*Causa univoca* est, quae producit effectum eiusdem secum rationis, seu qui similis est sibi secundum speciem, v. g., ignis ignem generans: *Aequivoca*, quae producit effectum diversae naturae a se, ita tamen ut cum eo secundum aliquid genus conveniat, e. g., sol vites. Quod si effectus neque secundum speciem, neque secundum aliquid genus, sed tantum secundum aliquam *analogiam*, seu comparisonem, vel ordinem conveniat cum causa, haec *analogia* appellatur. Huiusmodi est Deus respectu creaturarum ³.—*Causa necessaria* est, quae agit naturae vi absque electione: *Libera*, quae ex propria electione agit, ita ut suae actioni dominetur.—*Causa universalis* est, cuius virtus ad varios diversae speciei effectus porrigitur, puta sol, qui ad plantarum, animantium etc. productionem concurrat: *Causa particularis* est, quae unam dumtaxat speciem effectus producere valet, ut ignis ignem, animal aliud animal. Deus autem, monente s. Bonaventura, « aliquid habet de nobi-

¹ Vid. voces, *Forma-materia*; *Forma substantialis — accidentalis*, litt. F, et, *Materia prima-secunda*, litt. M.

² B. Alb. M., *De causis et processu universalitatis*, lib. II, tract. I, c. 5.

³ Vid. s. Thom., I, q. IV, a. 3, et q. XLV, a. 7.

litate causae universalis, quia potest in plurimos effectus; similiter aliquid de causa particulari, quia immediate et sufficienter potest in effectum quemlibet ¹ ». Cuius ratio cum eodem sancto Doctore ita reddi potest: « Dicendum, quod causa universalis, quae non est actus purus, indiget actualitate causae particularis, sed illa, quae est omnino actus, simul habet in se rationem universalis causae, et particularis, quia simul habet primitatem, et actualitatem; ideo potest in multa, et secundum totum potest in illa ² ». Unde Deus « est causa prima et universalissima et actualissima ³ ». — *Causa physica* est, quae per se immediate, aut virtute a se diffusa actionem proprie efficit; e. g., is, qui hominem gladio perimit: *Moralis* est, quae causam physicam ad effectum producendum excitat, e. g., is, qui aliquem vi pecuniae allicit, ut suum inimicum occidat, est causa *moralis* huius occisionis ⁴. Ad causas morales redigi possunt *causae occasionales*, quippe quae alliciendo, vel movendo determinant causam ad certum effectum producendum. — *Causa adaequata* dicitur ea, quae sola in genere suo totum effectum producit, ut sol respectu lucis: *Inadaequata*, quae sine alterius consortio totum effectum producere non valet, uti singuli equi currum trahentes: « Virtus absoluta non est complete in quolibet congregatorum ad unam actionem, quam nullus per se perficere potest, sicut est de tractu navis; sed est in omnibus simul, in quantum sunt omnes loco unius agentis ⁵ ». — *Causa proxima* est, quae immediate, *remota*, quae mediate, et velut radicitus effectum attingit, e. g., immoderatus calor cordis est *causa proxima*, nocentes humores sunt *causa remota* turbationis pulsus. Aliquando causa *proxima* nominatur *secunda*, et *remota prima*; quemadmodum videre licet in his s. Thomae verbis: « Effectus alicuius primae causae est contingens propter causam secundam, ex eo quod impeditur

¹ In lib. I Sent., Dist. XXXV, a. 1, q. 2 ad arg.

² In lib. II Sent., Dist. I, p. I, a. II, q. 2 ad arg.

³ In lib. I Sent., Dist. XLV, a. II, q. 2 resol.

⁴ De causa *moralis* ita loquitur s. Augustinus: « Recte dicitur paterfamilias aedificare domum, cum hoc non opere suo faciat, sed eorum, quibus servientibus imperat »; De Gen. contra Man., lib. I, c. 23, n. 43.

⁵ S. Thom., In lib. IV Sent., Dist. I, q. I, a. 4, sol. II ad 5.

effectus causae primae per defectum causae secundae; sicut virtus solis per defectum plantae impeditur ¹ ». — *Causa per se* est, quae ex sui natura ordinatur ad productionem effectus, seu quae, ut talis est, producit illum effectum, cuius causa dicitur. *Causa vero per accidens* ea est, quae ex natura sua, sive, ut talis, effectum ipsum non respicit, sed tantum accidit causae *per se*. Sic, musicus, quatenus musicus, est causa *per se* cantus; *per accidens* vero statuae, si qua ab eo efficitur; siquidem de ratione musici est, ut cantet, non autem, ut statuam efformet. Sic etiam « statuae factor, ut inquit s. Thomas, statuae causa est per se. Polycletus autem per accidens est causa, in quantum accidit ei factorem statuae esse ² ». Ad causas *per accidens* reducuntur etiam 1° ea quae remouent prohibens, puta divellens columnam *per accidens* movet lapidem superpositum; 2° ea quae effectum producant *praeter intentionem*: uti est venator, qui hominem pro bellua perimit; vel ille, qui effodiendo sepulcrum invenit thesaurum; vel qui comedit venenum, ut moriatur, et contingit ex hoc sanitas. Hi tamen effectus, ut s. Thomas docet, non eveniunt sine intentione Causae Primae, cui nihil est fortuitum; ideoque hae causae *per accidens* hac ratione ad causam *per se* reducuntur ³.

IX. CERTITUDO—EVIDENTIA. *Certitudo* in firmitate, qua mens alicui propositioni adhaeret, consistit. *Evidentia* autem praeter firmitatem adhaesionis etiam *quietationem intellectus in re cognita importat* ⁴, eo quod vel immediate, seu ex ipsa comparatione terminorum relationem inter aliquid praedicatum et subiectum cognoscimus, vel mediate, nempe ope deductionis adaequatam rationem rei perspicimus. Hinc, ut certitudo in mente existat, satis est, ut causa, ex qua gignitur, huiusmodi sit, ut omnem de opposito formidinem excludat: ut autem evidentia habeatur, requiritur etiam ut intellectus *plene consequatur id quod cognoscit* ⁵.

¹ I, q. XIX, a. 8 c.—² In lib. V Met., lect. III.

³ I, q. XCVI, a. 4 c. Hinc s. Augustinus monuit nihil fieri posse praeter ordinem, sed tantum praeter manifestum causarum ordinem; De Ord., lib. I, c. 3.

⁴ Qq. dispp., De Ver., q. X, a. 12 ad 6.

⁵ 2^a 2^{ae}, q. IV, a. 8 c.

Ex his intelligitur non esse evidentia ea, quae Fide tenemus, quia in Fide est carentia *visionis ex qua remanet adhuc motus cogitationis in mente credentis*¹. Sed tamen Fides est certior quacumque humana cognitione, quia « prima veritas, quae causat Fidei assensum, est fortior causa, quam lumen rationis, quod causat assensum intellectus, vel scientiae² ». Quinimmo, « quia unumquodque iudicatur simpliciter quidem secundum causam suam; secundum autem dispositionem, quae ex parte subiecti est, iudicatur secundum quid, inde est, quod Fides est simpliciter certior; sed alia sunt certiora secundum quid, scilicet quoad nos³ ».

X. CETERIS PARIBUS — CETERIS IMPARIBUS. Cum inter plura comparatio instituitur, solet concedi, alterum alteri excedere, aut alterum alteri simile esse, vel *ceteris paribus*, nempe, dummodo cetera sumantur paria, vel contra, *ceteris imparibus*. Sic, *ceteris paribus*, equus est praestantior asino. Contra, robustus asinus praestantior est equo, *ceteris imparibus*, si nempe hic sit debilis etc. Ita etiam plura bona sunt meliora paucioribus bonis, *ceteris paribus*, nempe dummodo sint eiusdem rationis⁴. Item, illud quod valet ad plura, est melius, *ceteris paribus*, nempe, si aequae intense valeat⁵.

XI. CIRCUMSCRIPTIVE—DEFINITIVE—REPLETIVE. *Circumscriptive*, seu *commensurative* dicitur esse in loco id, quod locum occupat per *contactum quantitatis dimensionis*, nempe ita ut quaelibet sui pars respondeat singulis loci partibus, et sic totum in toto loco includatur. Hoc modo corpora dicuntur esse in loco⁶. *Definitive*, illud, quod in certo quodam loco est, quin spatium occupet, sed vel per *contactum virtutis*, seu per operationem, uti fit in Angelis, vel per *informationem*, quemadmodum anima est in cor-

¹ Qq. dispp., De Ver., q. XIV, a. 1 ad 5.

² Ibid. ad 7.—³ 2^a 2^{ae}, loc. cit.

⁴ S. Thom., De Mal., q. XVI, a. 1 ad 13.

⁵ S. Bonav., In lib. IV Sent., Dist. XXXIII, a. 11, q. 2 ad arg.

⁶ « Circumscriptum est, quod cum alicubi totum est, non potest simul esse alibi; quod de solis corporeis cernitur; S. Anselm., Prolog., c. XIII. Et s. Augustinus: « Quidquid loco capitur, circumscriptur. . . Deinde quod loco capitur, et mole quadam et spatio distenditur, minus est in parte, quam in toto »; Serm. XVII, De verbis Ev. Ioan. I, n. 3.

pore. *Repletive*, quod nullo determinatur loco, sed est totum in omnibus locis, et totum in qualibet parte loci; idque ad solum Deum spectat: « Diversimode esse in loco convenit corpori, Angelo, et Deo. Nam corpus est in loco *circumscriptive*, quia commensuratur loco: Angelus autem, non *circumscriptive*, cum non commensuretur loco, sed *diffinitive*, quia ita est in uno loco, quod non in alio: Deus autem neque *circumscriptive*, neque *diffinitive*, quia est ubique¹ ».

XII. COLLECTIVE—DISTRIBUTIVE. *Collective*, seu *collectim* vel *copulate* accipitur aliqua vox, cum intelligenda est de omnibus, quae in se involvit, quasi in cumulum simul conglobatis; ut, omnes Apostoli sunt duodecim: *Distributive*, seu *universaliter*, cum intelligenda est de omnibus, et de singulis seorsim sumtis; ut, omnis homo est animal. Qua in re monere est, subiectum propositionis universalis, et praedicatum negantis semper postulare, ut *distributive* accipiantur.

XIII. COMMUNE SECUNDUM PARTICIPATIONEM — SECUNDUM PRAEDICATIONEM².

XIV. COMPLETE—INCOMPLETE. 1° Idem fere valent ac *adequate-inadaequate*³. 2° Ens *completum* idem est ac ens in sua specie determinatum, e. g., homo; *incompletum* idem est ac indeterminatum, e. g., animal, prout determinatio rationalis, vel irrationalis actu in eo non invenitur. Vel strictiori sensu, ens *completum* est, quod habet esse fixum in rerum natura: « *Incompletum*, quod est ens quasi *inchoative*, seu est via in ens, quasi medium quid inter potentiam puram, et actum purum⁴ », e. g., motus⁵. 3° Hae voces praedicantur etiam de substantia, quae potest esse vel *completa*, vel *incompleta*⁶.

XV. COMPLEXE—INCOMPLEXE. 1° *Complexum necessarium* dicitur iudicium, quod omnino falsum esse nequit, ut, ens cogitans simplicitate gaudet. *Incomplexum necessarium* dicitur ens necessarium, quod nempe non potest non esse, cuiusmodi est solus Deus. 2° « *Diffinientes incomplexum veteres Peripatetici dixerunt, quod dictio significa-*

¹ I, q. LII, a. 2 c.

² Vid. Bonum quanto communius, tanto divinius p. 50.—³ Vid. p. 13.

⁴ S. Thom., In lib. IV Sent., Dist. I, q. I, a. IV, sol. 2 c. et ad 1.

⁵ Vid. hanc vocem, litt. M.—⁶ Vid. has voces, litt. S.

tiva ad placitum incomplexa est, cuius partes nihil significant de intentione (*scilicet notione*) totius; sicut cum dicitur *homo*, pars ista, quae est *ho*, et pars alia, quae est *mo*, nihil significant de *hominis* intentione. Quod si etiam nomen aliquod rei unius simplicis sit compositum, sicut *Adeodatus*, tamen, secundum quod unius simplicis rei nomen est, incomplexum dicitur. Et hoc, quod dico *adeo*, et hoc, quod dico *datus*, nihil significant de intentione totius nominati per hoc nomen *Adeodatus*. *Complexa* autem dictio est, cuius partes aliquid significant de intentione totius, sicut cum dico, *homo ambulat*; et haec dictio *homo*, et haec dictio *ambulat*, aliquid significat de intentione huius complexi, *homo ambulat*¹ ». Hinc vulgo vox *complexa* dicitur, cuius partes unico conceptu intelligi nequeunt; *incomplexa*, cuius partes unica cogitatione concipiuntur. 3° Aliquid *complexe* cognosci dicitur, vel quia res, quae cognoscitur, plura complectitur, puta homo libertate pollet, ita ut *modus complexionis cadat supra rem cognitam*; vel quia, etsi *incomplexum*, seu simplex sit, tamen ab intellectu nostro *accipitur suo modo per viam compositionis*. Quocirca Fides est « de complexo quantum ad id, quod in nobis est . . . ; quantum ad id, in quod per fidem ducimur, sicuti in obiectum, est de simplici veritate »; siquidem eius obiectum est veritas Divina, *quae simplex est in seipsa*. E contrario, *incomplexe* aliquid cognosci dicitur, vel quatenus unum tantum intelligitur, ut homo seorsim acceptus, vel quatenus multa *uno actu*, seu *per modum simplicis aspectus* intelliguntur. Ita « Deus multa intelligit uno, et ita simplici modo; nec magis simplex est intellectus Eius intelligendo unum, quam multa² ».

XVI. COMPOSITIO PHYSICA—METAPHYSICA—LOGICA³.

XVII. COMPOSITUS SENSUS—DIVISUS. 1° *In sensu composito* intelligenda est enunciatio, cum attributum de subiecto non nisi aliqua proprietate affecto, vel sub quadam hypothesi accepto, seu quatenus tale est, praedicari potest: *In sensu diviso*, cum ea proprietate, vel hypothesis removenda est, ut enunciatio veritate gaudeat. Ita haec enunciationes, homo coecus nequit videre; currens neces-

¹ Alb. M., *De Praedicab.*, tract. I, c. 5.

² S. Thom., *Qq. disp.*, *De Ver.*, q. XIV, a. 8 ad 5 et ad 12; s. Bonav., *In lib. I Sent.*, Dist. XLI, a. II, q. 1 *resol.* — ³ Vid. litt. L

sario movetur; quae Deus praescivit, necessario eveniunt, sunt verae in *sensu composito*, falsae in *sensu diviso*¹. Contra ea, homo caecus potest videre; album potest esse nigrum; quae Deus praescivit, possunt non evenire, sunt enunciationes verae in *sensu diviso*, falsae in *sensu composito*. Hinc, cum in argumentatione coniunctim intelliguntur eae voces et notiones, quae recte intelligi nequeunt, nisi disiungantur, fallacia *sensus compositi*, et contra, cum dividuntur ea, quae dividenda non sunt, fallacia *sensus divisi* existit. 2° *Sensu composito* aliquid certo modo est, cum tale est, quatenus ex aliis propositionibus deducitur. Ita haec propositio, quoddam animal est homo, est necessaria in *sensu composito*, quatenus deducitur ex illa, omnis homo est animal.

XVIII. CONCEPTUS ULTIMATUS—NON ULTIMATUS. *Conceptus ultimus* est conceptus rei significatae per aliquam vocem, e. g., conceptus rei, quae vocatur *homo*. *Conceptus non ultimus* est conceptus ipsius vocis significantis, e. g., conceptus huius termini *homo*, prout quaedam vox est. Sane illi ab istis differunt, quod conceptus rerum sunt iidem apud omnes; conceptus autem vocum significantium diversi sunt pro idiomatum diversitate.

XIX. CONCUSPISCENTIA ANTECEDENS — CONSEQUENS. *Concupiscentia antecedens* est motus appetitus sensitivi voluntatem inclinans in obiectum delectabile. Haec voluntatis actum praecedit, in eamque influit; ut cum quis, viso pulcro obiecto, ad illud appetendum excitatur. *Concupiscentia consequens* est motus appetitus sensitivi a voluntate excitatus; quare actum voluntatis consequitur, ab eoque pendet; ut cum ex intensa voluntate circa obiectum excitatur passio in appetitu sensitivo; motus enim virium superiorum, si sunt vehementes, redundant in inferiores².

XX. CONCURSUS IMMEDIATUS—MEDIATUS—PRAEVIUS. *Con-*

¹ « Cum dicitur: Omne scitum a Deo est necessarium, haec est duplex; quia potest esse vel de dicto, vel de re. Si sit de dicto, tunc est composita, et vera, et est sensus. Omne scitum a Deo est necessarium, quia non potest esse, quod Deus sciat aliquid esse, et id non sit. Si sit de re, sic est divisa, et falsa, et est sensus: Id, quod est scitum a Deo, necessarium est esse; res enim, quae a Deo sunt scitae, non propter hoc necessario eveniunt »; *Qq. disp.*, *De Ver.*, q. II, a. 12 ad 4. Vid. I, q. XIV, a. 13 ad 3.

² 1^a 2^{ae}, q. LXXVII, a. 6.

*cursus immediatus est simultaneus ad agendum influxus unius causae cum altera, quatenus illa cum ista operatur; e. g., influxus solis cum quercu ad glandis productionem, itemque concursus, quo scriba manum tyronis inter scribendum regit. Mediatu*s est, quo aliquid dicitur agere cum alio, quatenus ei agendi facultatem concessit, vel expeditam reddidit. Ita scriba concurrit cum scribente, quem scribendi artem docuit. Hinc Deus, prout vires agendi in creatura conservat, *mediate* ad illius actionem concurrit, *immediate* autem, prout ita influit in eius actiones, ut cum ipsa creatura operante operetur, atque eundem effectum cum illa operetur. Agnoscunt Thomistae etiam concursum *praevium*, quem *praemotionem physicam* appellare solent, atque ita definiunt: « Influxus Causae primae receptus non quidem immediate in effectibus, sed in causis secundis, quo Deus ipsis actualem efficacitatem inspirat, quo eas movet et applicat, non solum obiective ac moraliter, alliciendo et suadendo, sed etiam physice et active, interius inclinando, applicando, determinando, ac ultimam illam activitatem, ad quam sequitur statim actio, influendo ¹ ».

XXI. CONFUSE—DETERMINATE. *Confuse*, seu *disiunctim*, *indeterminate* accipitur terminus communis, cum omnia eius inferiora, et non singula seorsum sub disiunctione sumuntur respectu unius subiecti, aut praedicati; uti in hac enunciatione, *equus requiritur ad equitandum*, *equus* non significat hunc, vel illum singularem equum, sed hunc, vel quemcumque alium equum. *Determinate*, seu *disiunctive*, cum illa inferiora singula seorsum sub disiunctione sumuntur respectu unius subiecti, aut praedicati; ut in hac enunciatione: *Homo est albus*, subiectum *homo* non significat hunc, vel quemcumque alium hominem, sed istum, vel illum etc.

XXII. CONFUSE—DISTINCTE. *Confuse* aliquid cognoscitur, cum omnium elementorum, quae eius essentiam constituunt, aut partium, quae in eo continentur, propria notitia non habetur; huiusmodi est cognitio *animalis*, quae elementa eius definitionem constituentia non discernit, vel qua ipsum tantum quatenus animal, non vero quatenus est animal ratione vel praeditum, vel carens appre-

¹ Vid. Goudin, *Philos. etc.*, t. IV, part. 3, q. IV, a. 2.

henditur ¹. E contrario, *distincta* est cognitio rei, quae proprietates eius essentiam constituentes singillatim exhibet, vel cognitio totius, quae partes, quae in ipso continentur, discernit.

XXIII. CONSCIENTIA—SYNDERESIS. *Synderesis* est habitus generaliter dictans bonum esse prosequendum, malum autem declinandum. *Conscientia* vero est iudicium, quo intellectus practicus applicat principia generalia synderesis ad particulares actiones, seu est actus, quo practice quis iudicat hoc esse prosequendum, quia bonum, aliud declinandum, quia malum. Hic actus, si circa praeteritas actiones versetur, dicitur *conscientia consequens*; si respiciat actus futuros, dicitur *conscientia antecedens*; ac demum *concomitans*, quando actum comitatur. Hinc intelliguntur illi loquendi modi, scilicet *conscientiam ligare, iustificari, accusare*.

XXIV. CONSERVATIO DIRECTA—INDIRECTA. *Conservatio directa*, seu *positiva* est ea, qua aliquid in aliud influendo ipsum in existentia retinet. Huiusmodi est conservatio Divina, cuius vi res creatae existere pergunt, siquidem Deo manum ab illis retrahente, seu statim ac ab eis influxus Divinae actionis cessaret, ipsae in nihilum abirent. *Indirecta*, seu *negativa* est ea, qua tantum submovetur actus, unde res destrueretur. Ita artifices opera sua conservare dicuntur.

XXV. CONTINUUM — CONTIGUUM. *Continuum* est illud, cuius extrema faciunt unum, quippe quae termino communi uniuntur. *Contiguum* vero, cuius ultima sunt simul, vel in eodem loco, sed aliquo communi termino non coniunguntur: « Continua sunt quorum ultima sunt unum: contacta (nempe *contigua*) quorum ultima sunt simul ² ». Quare superficies ultima corporis locati, et loci sunt contigua, quia simul in eodem loco; non vero sunt continua, quia non faciunt inter se unum; partes autem alterutrius superficiei sunt unum, quia copulantur termino communi, scilicet linea; et item partes istius communi termino, nempe puncto, nectuntur, et terminantur ³.

XXVI. CONTRADICTORIE—PRIVATIVE—CONTRARIE—RELA-

¹ Cf s. Thom., I, q. LXXXV, a. 3 c.

² S. Thom., *In lib. VI Phys.*, lect. I.

³ Vid. *Quantitas continua*, litt. Q.

TIVE. Adhiberi solent hae voces, dum agitur de rerum oppositione. Sane quadruplici modo res sibi invicem opponuntur; nam vel opponuntur tamquam ens et non ens, vel tamquam ens et ens. Si tanquam ens, et non ens, opponuntur vel ut ens, et eius negatio, et tunc *contradictorie*; vel ut ens, et eius privatio, et tunc *privative* opponuntur. Si vero opponuntur tamquam entia, tunc sibi opponi dicuntur *contrarie*, si tamquam entia absoluta; *relative*, si tamquam entia respectiva opponantur. Sic album et non album, *contradictorie*; lux et tenebrae, visio et caecitas, *privative*; dulce et amarum, *contrarie*; paternitas et filialitas *relative* sibi opponuntur. « Oppositio, ait B. Alb. M., est repugnantia, vel essentialis distantia aliorum se non permittentium esse in eodem simul. Dicitur autem alterum alteri, sive unum alteri opponi quadrupliciter, hoc est uno quatuor modorum: aut enim opponitur ut ad aliquid, aut ut contraria, aut ut habitus et privatio, aut ut affirmatio et negatio. Oppositio enim... aut est inter ea, quae actu sunt, aut inter ea, quorum unum est, et alterum non est. Si enim est inter ea, quae actu sunt, et suis formis repugnantiam habent oppositionis, tunc aut se sunt expellentia ab eodem susceptibili secundum potentiam et actum; aut expellentia se secundum actum, et non secundum potentiam. Si primo modo, tunc est oppositio secundum ad aliquid, sicut patet in patre et filio. Idem enim respectu eiusdem pater nec est, nec potest esse et filius. Si autem se expellant ab eodem secundum actum, et non secundum potentiam, tunc est oppositio contrarietatis. . . . Si autem est inter ens simpliciter et non ens, tunc aut est inter ens simpliciter, et non ens secundum quid, aut inter ens simpliciter, et non ens simpliciter. Et primo quidem modo est oppositio inter habitum et privationem, quae licet privet habitum, relinquit tamen subiectum. Et si est secundo modo, tunc est oppositio inter affirmationem et negationem, in quibus affirmatio dicit ens, negatio autem simpliciter non ens¹ ».

XXVII. CONTRARIA IMMEDIATA—MEDIATA. *Contraria immediata* sunt, inter quae nullum extat medium, ita ut, posito eorum subiecto proprio, alterutrum ex ipsis con-

¹ De praedicam., tract. VII, c. 2.

trariis illi inesse necesse sit; e. g., par et impar; siquidem necesse est omnem numerum aut parem esse, aut impari. *Contraria mediata* sunt, inter quae unum, aut plura media intercedunt, ita ut necesse non sit alterum horum contrariorum subiecto proprio inesse; e. g., inter calorem et frigus intercedit tepor, inter album et nigrum plures medii colores; quocirca necesse non est omne corpus esse calidum, aut frigidum, quia potest aliquod tepidum esse, neque necesse est omne corpus esse album, aut nigrum, quia potest esse etiam rubrum, aut alius coloris. Iamvero, medium, quod inter contraria existere potest, in medium *formae*, et in medium *subiecti* distinguitur. Illud est quaedam forma, seu qualitas ex ipsorum extremorum participatione conflata; hoc modo tepor forma quaedam media est inter calorem et frigus; istud autem est aliquod subiectum particulare, a quo utrumque extremorum removeri potest; e. g., inter probum, et improbum existit medium non quidem *formae*, sed *subiecti*, nam homo, qui est subiectum illorum extremorum, potest aliquando esse neque probus, neque improbus, ut infans, qui necdum virtutis, nec vitii habitum sibi comparavit. Hinc contraria immediata quoad formam possunt aliquando esse mediata quoad subiectum, uti in allato exemplo; aliquando carent medio etiam quoad subiectum; cuiusmodi sunt par et impar; id quod intelligendum est de subiecto proprio, nam si quodvis suscipiatur subiectum, non vero illud, quod extremorum proprium est, nullum contrarium medio subiecti carebit, puta si non quidem numerus, sed angelus, e. g., sumatur, qui profecto neque par, neque impar est, etiam inter haec contraria medium assignari posset¹.

¹ De hac distinctione inter contraria *immediata* et *mediata* ita loquitur sanctus Damascenus: « Contraria, alia sine medio sunt, alia medium habent. Illa sine medio sunt, quorum alterum, seu unum, in eo quod est ipsorum subiectum. sive in iis, de quibus praedicantur, esse necesse est; ut morbus et sanitas in subiecto animalis corpore. Quippe omnino necesse est, aut morbum, aut sanitatem eiusmodi inesse corpori. Per morbum autem intelligimus omnem naturae distractionem. Illa autem medium habent, quorum alterum necesse non est inesse subiecto, seu iis, de quibus praedicantur, ut album et nigrum. Sunt namque contraria, nec tamen propterea horum alterum omnino necesse est corpori inesse. Neque enim omne corpus aut album esse, aut nigrum

XXVIII. CONTRARIE—CONTRADICTORIE—SUBCONTRARIE. Haec ad oppositionem propositionum pertinent, quae dicitur *complexa*, ut distinguatur ab oppositione *incomplexa*, quae est oppositio rerum, de qua paulo ante egimus. *Contradictorie* oppositae sunt illae propositiones, quae secum invicem pugnant qualitate et quantitate; ut, omnis homo est iustus, aliquis homo non est iustus. *Contrarie*, quae qualitate tantum, ita tamen ut sint ambae universales; ut, omnis homo est iustus, omnis homo non est iustus. *Subcontrarie*, quae etiam qualitate tantum, sed ita ut sint ambae particulares; ut, aliquis homo est iustus, aliquis homo non est iustus. Ast in huiusmodi enunciationibus, cum subiectum idem non sit, sed diversum, oppositio proprie non obtinet ¹.

C

EFFATA

I. CAUSSA CAUSSAE EST ETIAM CAUSSA CAUSSATI. Nempe: Illud, quod aliquam causam produxit, remote est etiam causa illius, quod ab hac causa, superius posita, producit; nam causa producens causam dat isti potentiam et vires operandi; hinc est etiam causa remota effectuum inde manantium. Ita sol producens lumen est causa remota manifestationis colorum. Quod effatum vero intelligendum est de effectibus realibus, et qui producuntur a causa posteriori, prout est effectus causae prioris, et qui per se causam posteriorem consequuntur ². Hinc perperam quis exinde colligeret Deum, causam hominis, esse etiam causam peccati, quod ab homine committitur, tum quia peccatum, quatenus tale, non est aliquid physicum, sed in mera privatione rectitudinis, seu convenientiae cum regula morum consistit, atque ab homine committitur, quatenus est ipse deficiens, non quatenus

necessarium est; sunt enim corpora fusca et rufa; nisi forte alterum contrariorum alicui a natura determinate insit, ut calor igni, ac frigus nivi; *Dialect.*, c. 57.

¹ Vid. s. Thom., *In lib. I Perhierm.*, lect. XI.

² I, q. XLIX, a. 2 ad 2.

est effectus Dei; tum quia non necessario et per se, immo potius, prout homo *exit ordinem Causae primae* ¹, ex facultatibus a Deo illi inditis consequitur.

II. CAUSA FINALIS EST PRIMA INTER OMNES CAUSAS ².

III. CAUSA IN ACTU SIMUL EST CUM EFFECTU IN ACTU. Idest: Causa, prout est *actu* causa efficiens ³, necessario includit aliquem effectum suo conatui accommodatum, et ad quem immediate ordinatur, atque: Effectus actu emanans a causa simul est cum sua causa. Diximus *effectum suo conatui accommodatum*; quocirca si causa est libera, simul cum ea est actus, quo vult producere effectum, non tamen necesse est, ut simul cum ea sit ipse effectus, siquidem effectus causae liberae accommodatus non solum talis esse debet, qualem ipsa vult, sed tum quoque, cum ipsum vult.

Hinc ex prolato axiomate nihil pro aeternitate creationis inferri potest. « Et sic, subdit s. Bonaventura, non fuit ab aeterno producere, sed in tempore, in quo disposuit et voluit (*Deus*) ab aeterno producere rem ⁴ ».

Diximus autem, *ad quem immediate ordinatur*; nam, momente s. Thoma, « causa efficiens statim producit effectum suum, ad quem ordinatur immediate, non autem effectum, ad quem ordinatur mediante alio, quantumcumque sit sufficiens; sicut calor, quantumcumque sit intensus, non statim in primo instanti causat calorem, sed statim incipit movere ad calorem, quia calor est effectus eius mediante motu ⁵ ». Quocirca non licet ita argumentari: « Posita causa efficiente, statim ponitur effectus; si ergo resurrectio Christi est sufficiens causa resurrectionis mortuorum, statim deberent mortui resurgere, et non tantum differre ». Nam « effectus sequitur ex causis instrumentalibus secundum conditionem causae principalis. Et ideo, cum Deus sit principalis causa nostrae resurrectionis, resurrectio vero Christi sit instrumentalis, resurrectio nostra sequitur resurrectionem Christi secundum

¹ 1^a 2^{ae}, q. LXXIX, a. 1 ad 3, et *In lib. II Sent.*, Dist. XXXIV, q. I, a. 3 ad 3.

² Vid. *Finis movet efficientem*.

³ « . . . Posita causa in esse, non ponitur in actu, nisi ponatur in operando »; s. Bonav., *In lib. I Sent.*, Dist. XLV, a. II, q. 2 ad arg.

⁴ *Ibid.*—⁵ *In lib. IV Sent.*, Dist. XLIII, q. I, a. 2, sol. 1 ad 1.